

Las zonas climaticas dal mund

Flora e fauna da las tropas a las regiuns polaras

■ Las zonas climaticas s'extendan sco tschintas sur l'entir mund e spartan ils spazis da viver en tschintg regiuns principalas: la zona tropica, las subtropas, la zona temprada e las regiuns subpolaras e polaras. Da l'equator als pòls sa diminuescha la forza dal sulegl cuntinuadamain. Da quai resultan zonas vegetativas cun ina flora e fauna fitg diversa. Plantas ed animals datti dapertut sin il mund, en la fraida Arctica ed en ils chauds deserts. Bleras spezias differentas pon viver ina sper l'autra, perquai ch'ellas sa nutreschan da maniera differenta ed occupan auters biotops. La convivenza da pliras spezias sin il medem territori furma in equiliber sensibel che po tgunsch vegnir disturbà.

En il decurs da lur svilup en ils animals e las plantas s'adattads a las differentas cundiziuns da viver en las singulas zonas climaticas. Sin plirs continents existan per

exempel deserts en ils quals ils animals vivan sut las medemas cundiziuns. Ils animals che vivan là han sviluppà furmas sumegliantas e quai independentamain in da l'auter. Uschia sumegliant la vulp da la steppa nord-americana fitg il fenec che viva en la Sahara.

Muntognas e mars impedeschon ch'ils animals engrondeschan lur areal. Tscherts animals surmuntan dentant era questas barrieras. Utschels mezmieür chatt'ins prest dapertut sin il mund. Ed er tartarugas nodan grondas distanzas u sa laschan purtar da l'aua. Perquai vivan ellas era sin inslas isoladas amez l'oceano.

La zona tropica

Ils guauds tropics creschan en la vischinanza da l'equator, nua ch'igl è chaud ed umid l'entir onn. La plipart da las plantas ed ervas è adina verda ed ha feglia fitg gronda. Ils guauds tropics cuntengnan la pli gronda varietad da creatiras sin il mund. Pli che 50% da tut ils animals e da las plantas ed ervas en qua da chasa. Sin planiras tropicas cun blera plievgia, spezialmain sper lais, flums e rivas da mar, sa furman terrenes da palì. Ina da las pli grondas palids dal mund en las Everglades a Florida en ils Stadis Unids. Sch'il clima è dentant memia sitg per guauds, sa furman pastgiras. Las grondas pastgiras tropicas

Savanna en il parc naziunal Lake Manyara, Tansania

U. TRAMPERT / PIXELIO

da l'Africa e da l'America dal Sid sa numnan savannas.

L'immens guaud tropic da l'Amazonas è il pli grond territori da guaud tropic dal mund. El cumpiglia ca. 7 milliuns km² ed è 12 giadas pli grond che la Frantscha. Il guaud tropic sa chatta en il batschigl da l'Amazonas cun ina lunghezza da 6450 km. Il clima en questa regiun è chaud ed umid durant l'entir onn. En il guaud tropic da l'Amazonas vivan blers animals differentes. Tschertins vivan en las tschimas da las plantas e sa nutreschan da feglia, flurs e fritgs. Auters, sco la schimigia da Geoffroy, han ina cua speziala e griflas lungas che gidan a sa tegnair vi da la roma. I dat animals cun pels tranter las chommas ch'els pon avrir sco alas per «sgular» d'ina planta a l'autra. Ils papagagls han alas curtas e ladas e pon uschia sgular tranter las plantas or. Giun plaun datti blers animals che chattan pavel cun lur nas lung e lur griflas gizzas. Parts considerablas dals guauds tropics en vegnidas runcadas per cultivar il terren ed explotar minerals. La fauna e la flora da l'Amazonas en perquai periclitadas.

La zona tranter il guaud tropic ed il desert sa numna savanna. Grondas parts da la savanna en pastgiras cun singulas plantas. En la savanna datti duas stagiuns, ina sitga ed ina umida. Cura che la stagiun sitga cumenza, sa rimnan immens trieps

d'animals che fan lungs viadis per tschertgar pastg ed aua. Mintgatant cuvernan ils animals las planiras uschè lunsch sco l'egl po tanscher. Ils blers da quests animals maglian erba, mintga spezia ha dentant sia «spezialitad». Las zebras per exempel mordan giu las parts diras sisum, ils gnus las parts d'amez e las gazellas ils scherms giuvens. Perquai na datti nagins cumbats per l'erba. Ils animals che maglian erba daventan nutriment per ils animals da preda sco ils liuns, ils leopards, ils gepards e las hienas. Tranter il pastg vivan las serps, ils luschards e milliuns dad insects.

Las subtropas

Las subtropas cumenzan en la part sitga da la savanna, cumpiglian ils gronds deserts dal mund e la bostga sempverda dal tip mediterranean. En ils deserts na ploi quasi mai. Ils animals han stui s'adattar a questa situaziun. L'aua ch'els dovravan per viver retiran els per regla da lur nutriment. Els han era da cumbatter cun la chalira dal di e la fradaglia da la notg. Blers animals daventan activs la saira e la damaun, cur che l'aria è pli frestga e pli umida. En territoris cun stads sitgas e chaudas ed envierns pli umids, sco las regiuns da la Mar Mediterranea, la California e parts da l'Australia, crescha bostga sempverda: plantas e chaglias cun feglia dira che dovravan pauc'aua la stad. Era ils animals che vivan là han stui s'adattar a la chalira.

La Sahara s'extenda en l'Africa dal Nord e cuverna ina surfatscha da passa 9 milliuns km². La Sahara è il pli grond desert dal mund; ella è bunamain uschè gronda sco ils Stadis Unids da l'America – ed ella crescha ad in crescher. Da di munta la temperatura a passa 50 °C. I na plova quasi mai en il desert, ed i dat regiuns, nua ch'i n'ha pluvi dapi onns gnanc in gut. Ils animals che vivan en la Sahara s'adattan en diversas modas e manieras a quellas cundiziuns, vivan en lur taunas e sortan la saira; la plipart dals animals da la Sahara surviva in lung temp senz'aua. Intgins na baivan insumma mai: els retiran l'umidità ch'els dovravan da las plantas e dals insects ch'els maglian.

L'exempel classic per la bostga sempverda furma l'Europa dal Sid. Ils pajais da l'Europa dal Sid en situads a la riva setentrionala da la Mar Mediterranea. Durant ils lungs mais da stad èsi qua chaud e sitg, l'enviern temprà ed umid. Tipic per la cuntrada da questas regiuns en las chaglias bassas e setgas. L'Europa dal Sid è fitg populada e vegn visitada da blers turists. L'uman ha destrui la plipart dals guauds che cuvernavan antruras la regiun. I dat dentant anc intgins refugis per la fauna e la flora selvadia: las Alps, las Pireneas, las palids da la Coto de Doñana en Spagna u la Camargue en Frantscha. Insaquants animals rars sco il chamutsch u il luf-tscherver vivan en questas zonas protegi-

das. L'Europa dal Sid era famosa per ses utschels. Bleras spezias d'utschels sco las cicognas, ils giruns e las evlas traversan la regiun sin lur sgol da migraziun tranter l'Europa e l'Africa.

La zona temprada

En regiuns miaivlas da la zona temprada – sco per exempel en l'Europa Centrala – sa derasan ils guauds da feglia. Qua ploi avunda per laschar crescher ruvers e faus e bleras autras plantas cun feglia pli lada. L'atun perdan questas plantas la feglia, e la primavaira vegnan ellas puspè verdas. En regiuns sitgas da la zona temprada sa chattan immensas pastgiras. En Russia ed en l'America dal Nord sa numnan quellas preries, en l'America dal Sid las numn'ins pampas. Al nord da la zona dals guauds da feglia sa derasan ils guauds da dascha. Ils pli gronds guauds da dascha dal mund furman ina tschinta che traversa l'America dal Nord, l'Europa e l'Asia. Els consistan principalmain d'aviezs, pigns e lareschs. Sulettamain ils lareschs perdan la dascharina. L'enviern dattan quests guauds nutriment e protecziun a blers animals.

Er ils guauds da feglia da l'Europa dattan nutriment e protecziun a bleras spezias d'animals. Mintga planta è in agen spazi vital: ils insects maglian feglia, ils utschels ed auters animals fan lur gnies e chattan refugi en la tscheppa e sin la roma, ils plugls da lain ed ils baus vivan en la feglia giun plaun. Cun las stagiuns mida er il cumportament e la moda da viver dals animals. La primavaira cumparan ils insects, ils utschels fan lur gnies ed i naschan ils ansiels e vadels. Durant ils mais da stad datti avunda da magliar, ed ils giuvens animals creschan fitg spert. L'atun perdan bleras plantas lur feglia, ils animals sa nutreschan da fritgs e coclas e fan reservas per l'enviern. Las notgs lungas e fraidas ed ils dis curts fan da l'enviern in temp difficil per tut ils animals: blers sa protegian cun in pail pli gross e passentan dapli temp en lur cuvels e taunas; auters van en pajais pli chauds.

Er sur l'entir ost da l'America dal Nord s'extendevan ina giada guauds da ruvers, nuschers e chastagners. Oz en grondas parts da quests guauds runcads, il lain è vegnì duvrà per far chasas, il terren per l'agricultura. Intgins dals animals dal guaud, sco l'urset american e l'opossum, en s'adattads a lur nov ambient, ma blers auters en daventads rars u s'han retratgs en las collinas e muntognas. Las preries eran ina giada in'immensa pastgira. Milliuns da bovs selvadis e d'antilopas pasculavan là, ma els fissan prest vegnids extirpads en il 19avel tschientaner. Omadus animals vegnan protegids oz en reservats, e la preria serva surtut a la cultivaziun da furment. Vers nord cuvernan guauds sempverds vastas parts dal Canada. Quests

guauds da guglias en spess e consistan da pigns, tieus ed aviezs. Els stattan sin terren umid cun blers lais e palids.

Las regiuns subpolaras e polaras

Ils territoris arctics ed antarctics cun lur temperaturas glazialas ed ils envierns lungs e stgirs en ambients quasi nunabitabels. Malgrà quai vivan blers animals la stad en las mars polaras e sin la terra schelada enturn l'Arctica, la tundra. Els vegnan qua per trair si lur pitschens e turnan l'enviern en regiuns pli chaudas.

Ils guauds da guglias da la Sibiria al nord da l'Asia en ils pli gronds guauds dal mund. Las plantas las pli derasadas en qua ils lareschs, ils tieus ed ils pigns. Blers animals vivan dals sems da lur puschas, surtut durant ils mais d'enviern. Al sid da quests guauds sa chatta il Lai dal Baikal. Quest lai è stà isolà durant milliuns dad onns, e blers animals che vivan qua vegnan avant nagliur auter sin il mund. Al nord dals guauds da la Sibiria s'extenda il desert arctic, la tundra. Il terren da la tundra è schelà durant la plipart da l'onn. Durant l'enviern (che dura 9 mais) emigreschan blers animals vers il sid per chattar refugi en ils guauds da guglias. Tscherts utschels sgolan en pajais pli chauds. Durant la curta stad da la tundra èsi 24 uras di, e las chaglias ed ervas creschan en abundanza. L'Arctica cumpiglia ils territoris pli al nord da l'America, da l'Europa e da l'Asia, la Grönlanda e l'enorm ocean da glatsch enturn il Pol dal Nord. Ella è ina da las regiuns las pli fraidas dal mund. Las temperaturas surpaskan darar 10 °C la stad e cuntanschan savens -40 °C l'enviern. Durant la curta stad datti sulegl di e notg. La glisch e la temperatura fan crescher pitschnas algas ed animalets en la mar, l'uschenumnà plancton. Quel nutrescha blers peschs che vegnan magliads da focas ed utschels da mar. Sin la terra creschan flurs che furneschan a milliuns d'insects pollen e nectar. Ils insects en il nutriment per ils blers utschels che sgolan la stad vers l'Arctica per cuar e trair si lur pitschens. Cur che l'enviern arriva, turnan els puspè vers il sid en regiuns pli chaudas. Pli fraid ch'èn l'Arctica èsi be en l'Antarctica: La temperatura media al Pol dal Sid giascha enturn -50 °C. Ils mais d'enviern èsi qua adina stgir e la temperatura croda fin a -90 °C.

La presentaziun:

Dossier «Zonas climaticas»

Dapli infurmaziuns:

chatta.ch/?hiid=2236

www.chattà.ch

Las inslas da Galápagos

Las inslas da Galápagos sa chattan en l'Ocean pacific, circa 1000 km al vest da l'America dal Sid. Qua vivan bleras spezias d'animals ch'i na dat uschiglio nagliur sin il mund. Els derivan d'animals che han cuntanschi las inslas cun traversa l'aua u l'aria. Paucs mamifers han survivi quest viadi, perquai vivan principalmain utschels e reptils sco la tartaruga gigantesca sin questas inslas.

L'onn 1835 ha Charles Darwin (1809–1882), il perscrutader da la natira englais, visità las inslas. El ha observà che animals da la medema spezia che vivan sin inslas differentas sa differenziavan in da l'auter. El ha tratg la conclusiun ch'ils animals s'adattan a lur ambient. Or da quest'idea ha el sviluppà la teoria da l'evoluziun.

Cascada en il guaud tropic a Maui, Hawaii

T. REINHART / PIXELIO